

ՀՀ ԵՎ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԻ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Արսեն Սլավիկի Ըոքոյան

Հոդվածը ստացվել է՝ 18.03.2022թ., գրախոսման ուղարկվել է՝ 23.03.2022թ., տպագրման երաշխավորվել է՝ 18.04.2022թ.

Ներածություն. Աշխարհի բոլոր երկրներում 2020թ. սկսած տնտեսական աճի տեմպերը ենթարկվել են չկանխատեսված փոփոխությունների: Այս համատեքստում անհրաժեշտ է բացահայտել այն տնտեսական գործոնները, որոնք առավել մեծ ազդեցությունն ունեն առանձին երկրների և համաշխարհային տնտեսության վրա: Նման հետազոտությունները հնարավորություն կտան հնարավորինս արագ վերադարձնել նախաճգնաժամային տնտեսական աճի տեմպերը: Այս դեպքում պետք է նշել նաև, որ ճգնաժամի ցանկացած հաջորդ ալիք կարող է կործանարար լինել ինչպես զարգացող, այնպես էլ զարգացած երկրների տնտեսական համակարգերի համար: Այսպիսի պայմաններում վճռորոշ դեր է ստանում տնտեսական աճի խթանման արդյունավետ կառուցակարգերի բացահայտումը և ներդրումը տնտեսական քաղաքականությունում: ՀՀ տնտեսության զարգացումը մեծապես կախված է երկրի վարկանիշից, որն էլ իր հերթին կախված է տնտեսական այն հիմնական գործոններից, որոնցով պայմանավորվում է այդ վարկանիշը: Այդ գործոնների ուսումնասիրությունը և դրանց վերլուծությունը մեծ կարևորություն ունի ՀՀ տնտեսական զարգացումն ապահովելու գործում, հետևապես խիստ *արդիական* է:

Հետազոտական աշխատանքի *նպատակն է* բացահայտել այն գործոնները, որոնք ՀՀ տնտեսական զարգացման համար առավել կարևորն են, և թե որտեղ ՀՀ-ն ունի կամ կարող է ունենալ առավելություններ: Ուստի այդ նպատակի իրականացման համար *խնդիր է դրվել* ուսումնասիրել ՀՀ և հարևան մի շարք երկրների նույն ցուցանիշները, վերլուծել դրանք, ստանալ քանակական և որակական գնահատականներ:

Տնտեսական գործոնները պատմական բոլոր ժամանակահատվածներում էլ հանդիսացել են տվյալ ժամանակի տնտեսագետների հետազոտության կարևոր օբյեկտներ, սակայն ժամանակի ընթացքում ինչպես առանձին երկրների, այնպես էլ համաշխարհային տնտեսությունում տեղի ունեցող փոփոխությունները առաջ են բերում նոր գործոններ, կամ փոփոխության են ենթարկում արդեն առկա գործոնների ազդեցության չափը և որակը, ուստի անհրաժեշտ է դրանք անընդհատ ուսումնասիրել:

Գրականության վերլուծություն. Տնտեսական աճի գործոնները տարբեր տնտեսագետների կողմից ստացել են տարբեր բնութագրեր և մեկնաբանություններ: Օրինակ, Կոբի և Դուգլասի աշխատություններում որպես տնտեսական աճի

գործոններ են ներկայացվում արտադրական ֆունկցիայի տարրերը, մասնավորապես՝ հեղինակային արտադրական ֆունկցիայի տարրերը¹:

Ամերիկացի տնտեսագետ Մորիս Քոփելանդը տնտեսական գործոնների վերլուծության գործընթացում առաջարկել է կիրառել արտադրական գործոնների ռեսուրսատարության հաշվեկշիռը և ներառել ազգային հաշիվների մեթոդը²:

Տնտեսական գործոնների ուսումնասիրության նախնական փուլերում տնտեսագետները որպես տնտեսական աճի հիմնական խթան են համարել արտադրողականության աճը³:

Տնտեսական գործոնների՝ մասնավորապես տնտեսական աճի վրա ազդող գործոնների ավելի խորը ուսումնասիրությանը զուգահեռ առաջ է եկել դրանց դասակարգման և խմբավորման անհրաժեշտություն: Տնտեսագետ Ռ. Լուկասը տնտեսական աճի գործոնները դասակարգել է երկու խմբի՝ քանակական և որակական: Քանակական գործոնները տնտեսական աճի վրա ազդում են խնայողության նորմի փոփոխության միջոցով, իսկ որակական գործոնները ազդում են ներդրումների արդյունավետության վրա⁴: Այս դասակարգումը մոնետարիստական է, սակայն բոլոր տնտեսագիտական ուղղություններին հատուկ դասակարգումների մշակման միջոցով հնարավոր է դառնում ստանալ ընդհանրական մոտեցում տնտեսական գործոնների համար:

Հայկական տնտեսագիտական գրականությունն ուսումնասիրելով կարող ենք հանդիպել տնտեսական աճի գործոնների հետևյալ բաժանման՝ զուտ տնտեսականի և ոչ տնտեսականի: Տնտեսագետ Գ. Կիրակոսյանի և ուրիշների կարծիքով այս բաժանումը պայմանական է և քանակապես դժվար է սահմանազատել դրանց, քանի որ գործնականում աճի ցանկացած տնտեսական գործոնի մեծության մեջ միշտ գոյություն ունի ոչ տնտեսական բաղադրիչ և հակառակը⁵: Վերջին ժամանակներում տնտեսական հետազոտություններում լայն տեղ է տրվում տնտեսական աճի բազմագործոն մոդելներին, որոնք ներառում են 20-ից ավել գործոններ:

Մեթոդաբանություն. Ներկայացված հետազոտական աշխատանքում կիրառվել են վիճակագրական, վերլուծական, համեմատության և արստրակցիայի մեթոդները: Վիճակագրական մեթոդի հիման վրա հավաքագրվել են հետազոտության համար անհրաժեշտ տվյալները, որոնք մշակվել են վերլուծական մեթոդի միջոցով, տվյալները համեմատվել են տարածաշրջանային մի շարք երկրների տվյալների հետ, իսկ արստրակցիայի մեթոդը հնարավորություն է տվել վերացարկվել ոչ էական գործոններից՝ առաջ մղելով առավել էական գործոնները:

¹ Cobb C. W. Douglas P. H., A theory of production. American Economic Review: Supplement, Papers and Proceedings of the Fortieth Annual Meeting of the American Economic Association: 18(1), 1928, p. 139

² Copeland M. A., Concepts of National Income, in Studies on Income and Wealth, National Bureau of Economic Research, New York: Vol. 2, 1937, p. 10-48

³ Griliches Z., Journal of Economic Literature. Vol. 34, № 3, 1996, p. 1324-1330

⁴ Lucas R., On the Mechanics of Economic Development, Journal of Monetary Economics, 1988, p. 21-23

⁵ Գ. Կիրակոսյան և ուրիշներ, Տնտեսագիտության տեսություն /ուսումնական ձեռնարկ/ Երևան 2009, էջ 566

Վերլուծություն. Ընդհանուր առմամբ տնտեսական աճի աղբյուրները բաժանվում են ըստ գործոնների՝ երեք խմբերով: Պայմանականորեն առաջին խմբում ներառվում են առաջարկի գործոնները: Այս գործոններով է պայմանավորվում հասարակական արդյունքի և արտադրության աճը: Այս գործոնները ներկայացնում են տնտեսական աճի պոտենցիալը, որը պայմանավորված է արտադրական ռեսուրսների որակական և քանակական բնութագրերի հետ: Երկրորդ խմբում պահանջարկի գործոններն են, որոնք հնարավորություն են տալիս իրացնել երկրի տնտեսական ներուժը: Այս գործոնների միջոցով է ապահովվում ռեսուրսների լրիվ ներգրավումը տնտեսական շրջանառության մեջ: Վերջին խմբում ներառված են բաշխման կամ արդյունավետության գործոնները, որոնց միջոցով ներկայացվում են արտադրական ռեսուրսների բաշխումը այնպես, որ թույլ կտա ապահովել դրանց առավելագույն արդյունավետ օգտագործումն, ինչպես նաև վերջնական արդյունքի ստացումը:

Տնտեսագիտական գրականության մեջ լայն տարածում ունի արտադրության երեք գործոնային տեսությունը: Այս տեսության զարգացմանը զուգահեռ արտադրության գործոններն սկսեցին ավելի խորը քննարկման առարկա դառնալ: Այս տեսանկյունից տնտեսական աճի և դրա վրա ազդող գործոնները փոխկապակցված են: Սակայն պետք է նշել, որ տնտեսական աճի վրա ազդող կամ աճն ապահովող այս կամ այն գործոնի ազդեցության չափը հստակ որոշելը շատ բարդ է: Ուսումնասիրության ենթակա բոլոր գործոններն ունեն հավաքական բնույթ և բաղկացած են փոքր տարրերից: Հետևաբար, այս հանգամանքը ավելի է բարդացնում ուսումնասիրությունը: Այս խնդրից խուսափելու համար որոշ գործոնների ազդեցությունը պետք է համարենք ոչ էական և ուսումնասիրության առարկա կհանդիսանան այն գործոնները, որոնք ՀՀ տնտեսական զարգացման և ՀՀ միջազգային վարկանիշի բարձրացման տեսանկյունից ամենակարևորն են, կամ ունեն ամենամեծ պոտենցիալը:

Համաշխարհային տնտեսական զարգացման և դրան զուգահեռ տնտեսագիտական մտքի զարգացման տարբեր փուլերում առաջնային դերում հանդես է եկել տնտեսական գործոններից որևէ մեկը: Օրինակ՝ մինչ արդյունաբերական տնտեսության շրջանում այդպիսի գործոն էր համարվում հողը, իսկ արդյունաբերական դարաշրջանում տնտեսական զարգացում ապահովող գործոն դարձավ կապիտալի կուտակումը: Ներկայացված աշխատանքում մեծ կարևորություն է տրվում գիտատեխնիկական արաջընթացին և նորամուծություններին: Տնտեսական զարգացում ապահովող գործոնների ցանկում նորամուծությունների դերը նույնպես կախված է տնտեսական աճի որոշակի փուլից: Նորամուծությունները միշտ եղել են տնտեսական զարգացման և մասնավորապես արտադրական գործընթացների կատարելագործման հիմքում և դրա միջոցով ապահովել են տնտեսության և արտադրական գործընթացների էվոլյուցիոն զարգացումը:

Արտադրողական ուժերի զարգացման մակարդակի բարձրացմանը զուգահեռ ավելի մեծ նշանակություն են սկսել ստանալ նորարարությունները, իսկ հետարդյունաբերական ժամանակաշրջանում դրանք դարձել են ինչպես առան-

ձին երկրների, այնպես էլ համաշխարհային տնտեսական մակարդակի բարձրացման և զարգացման հիմնական գործոնը:

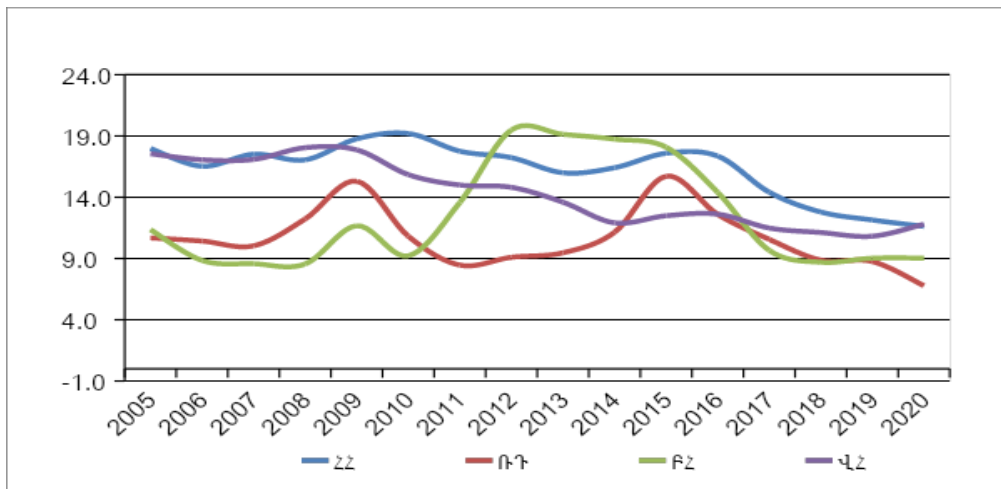
Տնտեսական աճի ժամանակակից մոդելները կարևորում են գիտատեխնիկական առաջընթացը և մարդկային կապիտալի գործոնը: Այս մոդելների հիմնական խնդիրն է մոդելավորել նորարարական գործընթացները և մարդկային կապիտալի ազդեցությունը տնտեսական աճի վրա: Սակայն միաժամանակ չպետք է մոռանալ այլ գործոնների մասին, որոնք ազդում են կոնկրետ երկրի տնտեսական աճի և միջազգային վարկանիշի վրա:

Աշխարհի բոլոր երկրները ունեն տնտեսական զարգացման իրենց հատուկ ուղղությունները և մշակած քաղաքականությունները: Տարբեր երկրներում կարևորություն են ստանում տարբեր գործոններ: Գործնականում առավել հաջողված են այն երկրները, որոնք առավելագույն արդյունավետությամբ են օգտագործում ամենաեական ազդեցություն ունեցող գործոնները: ՀՀ տնտեսական կարևոր գործոնների բացահայտման, դրանց առավել մեծ կարևորություն տալու և ըստ այդմ ՀՀ տնտեսական զարգացման բարձր տեմպի ապահովման ու ՀՀ միջազգային վարկանիշի բարձրացման համար անհրաժեշտ է իրականացնել վերլուծություն: Վերլուծության իրականացման համար նախ անհրաժեշտ է առանձնացնել հիմնական տնտեսական գործոնները, այնուհետև բացահայտել ՀՀ տնտեսության վրա դրանց ազդեցության չափը և պոտենցիալը, այնուհետև համեմատել դրանք մի շարք երկրների հետ:

Այժմ ներկայացնենք հիմնական տնտեսական գործոնները, որոնք ազդում են երկրի տնտեսական աճի և վարկանիշի վրա: Պետք է նշել, որ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածը սահմանափակված է 2020թ.-ով, որպեսզի վերլուծությունում նվազեցվի մի շարք այնպիսի գործոնների անկանխատեսելի ազդեցության ներառումը, ինչպիսիք են կորոնավիրուսային համաճարակը և 2020թ. արցախյան երկրորդ պատերազմը:

Տոկոսադրույք. Պետությունում առևտրային բանկերի կողմից առաջարկվող վարկերի միջին տոկոսադրույքը այն հիմնական գործոններից է, որոնք ազդում են տնտեսության շրջանառվող կանխիկ դրամի իրացվելիության վրա: Վարկային միջոցների հաշվին կատարվող բիզնես ներդրումների բարձր եկամտաբերությունը ներդրողների մեծ զանգվածի կարող է գրավել: Այս համատեքստում կարևոր է հաշվի առնել նաև ներդրումների արդյունավետ կառավարման ունակությունը: Չնայած այն տնտեսական գործոն չենք կարող համարել, սակայն դա ազդում է տնտեսական գործոնների վրա, հետևաբար այն ածանցյալ կերպով ազդում է նաև տնտեսության վրա: Դա կապված է այն հանգամանքի հետ, որ կառավարման արդյունավետությունը կարևոր դեր է խաղում առանձին վերցված ընկերությունների աճի գործում:

Անդրադառնալով վարկերի տոկոսադրույքներին, ներկայացնենք ՀՀ, ԵԱՏՄ խոշոր դերակատարներ ՌԴ-ի, Բելառուսի և տարածաշրջանում տնտեսական զարգացման գրեթե նույն մակարդակում գտնվող Վրաստանի առևտրային բանկերի կողմից առաջարկվող վարկերի միջին կշռված տոկոսադրույքները (ԱՄՆ դոլարով):

Գծանկար 1. Վարկերի միջին տոկոսադրույքները¹
(ԱՄՆ դոլար)

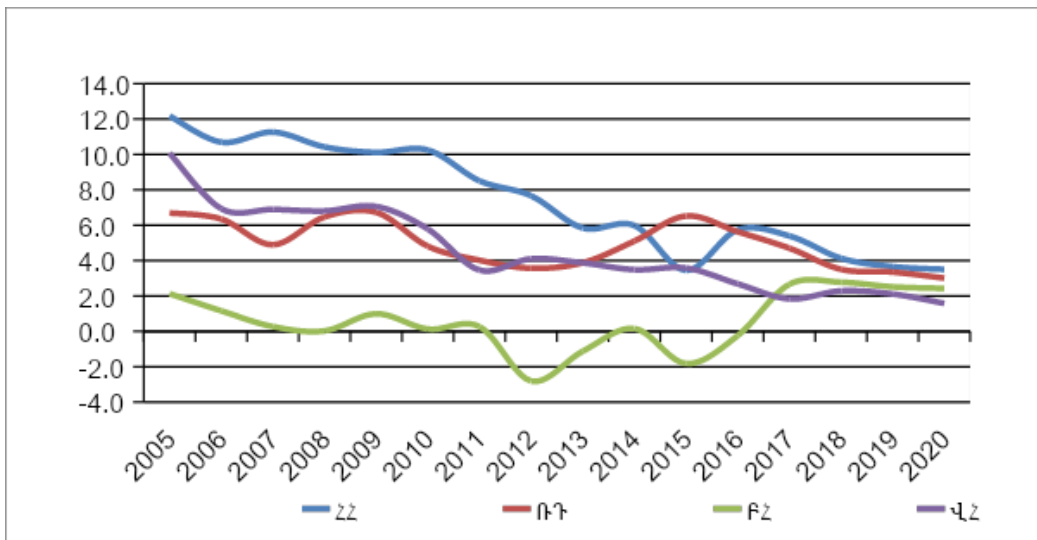
Եթե դիտարկենք ՀՀ տվյալները, ապա ակնհայտ է, որ վերջին 16 տարիների ընթացքում տոկոսադրույքների էական նվազում նկատվել է 2015-2016թթ. հետո, որը կարող է պայմանավորել ԵԱՀԿ անդամակցության գործոնով: Սակայն այս հանգամանքը առանձնակի դրական ազդեցություն չի ունեցել ՕՈՒՆ-երի վրա: 2016թ. սկսած ՀՆԱ-ում ՕՈՒՆ-երի բաժինը նվազել է 3.2%-ից դառնալով 0.4%²:

Վարկերի տոկոսադրույքներից բացի, ֆինանսական միջոցների հոսքի և շրջանառության վրա մեծ ազդեցություն ունեն նաև ավանդների տոկոսադրույքները: Այս տեսանկյունից ավելի լայն տեղեկատվություն է տալիս վարկերի և ավանդների տոկոսադրույքների միջև առկա սփրեդը:

Գծանկար 2-ի ուսումնասիրությունը հանգեցնում է մի շարք եզրակացությունների: Նախ ՀՀ-ն ուսումնասիրվող երկրների շարքում ունի ամենամեծ սփրեդը: Դա կարող է տարբեր գործոնների հետևանք լինել. կա՛մ ՀՀ առևտրային բանկերը ունեն ռիսկերի կառավարման թույլ համակարգ, կա՛մ շահույթի ստացման մեծ ախորժակ:

¹ The World Bank data, Lending interest rate (%) (reached on 01.03.2022, 13:20)
<https://data.worldbank.org/indicator/FR.INR.LEND?contextual=default&end=2020&locations=AM-RU-BY-GE&start=2005&view=chart>

² The World Bank data, Foreign direct investment, net inflows (% of GDP) – Armenia (reached on 06.03.2022, 10:30)
<https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?locations=AM>

Փճանկար 2. Վարկային և ավանդային տոկոսադրույքների սփրեդը¹
(ԱՄՆ դոլար)

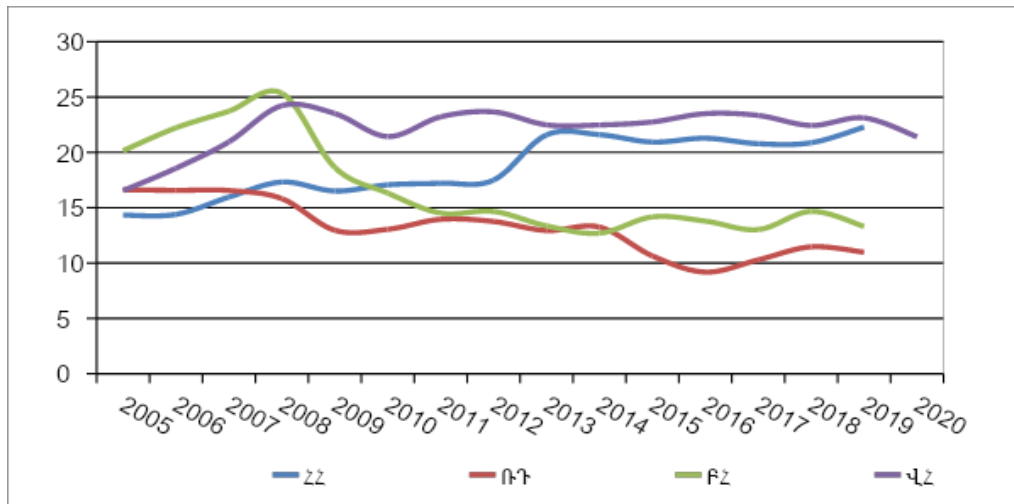
Ավանդների և վարկերի տոկոսադրույքների միջև առկա բարձր սփրեդը նշանակում է, որ առկա են ներդրումներ գրավելու հնարավորություններ: Դա կարող է իրականացվել և վարկերի տոկոսադրույքների իջեցմամբ և ավանդների տոկոսադրույքների բարձրացմամբ: Մակայն այս դեպքում ավելի ցանկալի է վարկերի տոկոսադրույքների իջեցումը, քանի որ ավանդների տոկոսադրույքների բարձրացումը կբերի բանկերի կողմից միջոցների ներգրավման, որի կարիքը օբյեկտիվորեն չկա: Հակառակ դեպքում՝ բանկերը, նման անհրաժեշտությունից ելնելով, կբարձրացնեն ավանդային տոկոսադրույքը:

Բնական է, որ ձեռքբերվող միջոցների գնի համեմատ ներդրումների ավելի բարձր եկամտաբերությունը ներդրողներին կգրավի: Եվ եթե վարկերի տոկոսադրույքը մեծանում է, երկրում ներդրումների հոսքը նվազում է և հանգեցնում է երկրի իրացվելիության նվազմանը:

Հարկային դրույքաչափ. Երկրի վարած հարկաբյուջետային քաղաքականությունը նույնպես մեծ ազդեցություն ունի տվյալ երկրի հեղինակության և տնտեսական զարգացման վրա: Անհատների եկամուտների և բիզնես եկամուտների համար սահմանած հարկային դրույքաչափը տնտեսության կարևոր մասն է: Հարկային դրույքաչափն ազդում է ամբողջական առաջարկի վրա, ապրանքների և ծառայությունների գների և դրանց վաճառքի վրա: Իհարկե այս գործոնը տնտեսության վրա ամենամեծ ազդեցությունն ունեցողներից մեկն է: Եթե հարկային օրենսդրությունը մեղմ է, այսինքն պետությունը կիրառում է հարկաբյուջետային խթանող քաղաքականություն, ապա այս դեպքում տնտեսական ակտի-

¹ The World Bank data, Interest rate spread (%) (reached on 08.03.2022, 16:10)
<https://data.worldbank.org/indicator/FR.INR.LEND?contextual=default&end=2020&locations=AM-RU-BY-GE&start=2005&view=chart>

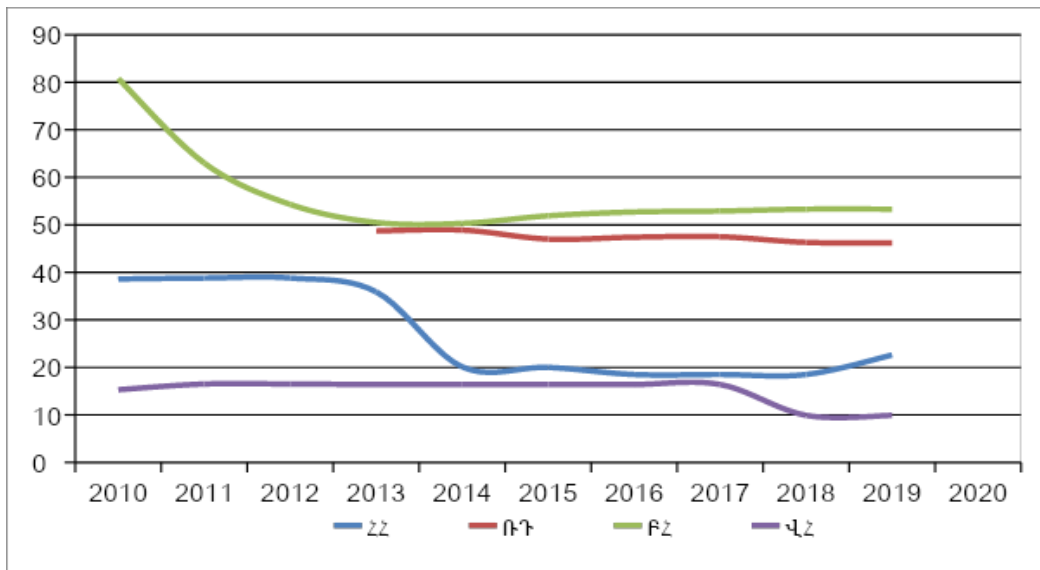
վությունը կաճի, ներդրումների ներգրավման համար էլ ավելի նպաստավոր պայմաններ կստեղծեն: Բայց այս գործիքն ունի երկակի ազդեցություն, հետևաբար հնարավոր չէ մշտապես կիրառել խթանող քաղաքականություն: Այս դեպքում ավելի նպաստավոր է այս գործիքի և այլ գործոնների համապատասխանեցված օգտագործումը, որը կունենա արդյունք կարճաժամկետում: Վերը նկարագրված բացատրությունը տես գծապատկեր 3-ում:

Գծանկար 3. Հարկային եկամուտներ՝ տոկոս ՀՆԱ-ի նկատմամբ¹

Գծանկար 4-ի տվյալների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ հետազոտվող չորս երկրների շարքում Հայաստանի և Վրաստանի ցուցանիշները ավելի մոտ են իրար և տարբերվում են Բելառուսի և ՌԴ-ի նույն ցուցանիշներից: Գծանկարում ներկայացված է վերոնշյալ երկրներում հարկային և այլ վճարումներին ուղղված մասհանումների մասնաբաժինը ընդհանուր շահույթում: Այստեղ երևում է, որ ՀՀ-ն ունի մրցակցային առավելություններ ՌԴ և Բելառուսի հանդեպ, սակայն զիջում է Վրաստանին: Միաժամանակ անհրաժեշտ է նշել, որ Վրաստանը ԵԱՏՄ անդամ պետություն չէ, և այս պարագայում ենթադրելի է, որ ԵԱՏՄ երկրների շուկաներում ներդրումներ կատարողները առավելություն տրամադրեն ՀՀ-ին, եթե բացառենք այլ ազդող գործոնների դերը:

¹ The World Bank data, Interest rate spread (%) (reached on 08.03.2022, 16:10)
<https://data.worldbank.org/indicator/FR.INR.LEND?contextual=default&end=2020&locations=AM-RU-BY-GE&start=2005&view=chart>

Գծանկար 4. Հարկերի և այլ վճարումների ընդհանուր դրույքաչափը¹
(արտահայտված որպես շահույթի տոկոս)

Գնաձ. Երկրի կարևորագույն տնտեսական ցուցանիշներից է համարվում գնաձը: Գնաձի կայուն և թիրախավորված մակարդակը խոսում է երկրի հեռանկարային զարգացման հնարավորությունների մասին, և ընդհակառակը: 2005-2020թթ. վիճակագրական տվյալների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ այդ ժամանակահատվածում ՀՀ սպառողական գների ինդեքսը համեմատաբար ավելի կայուն է եղել քան համեմատվող մյուս երեք երկրների ցուցանիշները²³: Հետագույն ժամանակահատվածում, ուսումնասիրվող երկրներից ՌԴ-ում և Բելառուսում 2011-2015թթ. տեղի են ունեցել սպառողական գների մեծ տատանումներ: Բելառուսում դրանք 2012թ. պայմանավորված են եղել Ազգային բանկի վարած քաղաքականությամբ: Աճի հիմնական պատճառներն են եղել 2012թ. տարեսկզբից Ազգային բանկի նկատմամբ պահանջների ավելացումը և բանկերի նկատմամբ Ազգային բանկի պահանջների նվազումը⁴: ՌԴ-ում սպառողական գների աճ է նկատվում 2015թ., որը պայմանավորված է Ղրիմի հակամարտության և ՌԴ նկատմամբ տնտեսական պատժամիջոցների սահմանմամբ⁵: Եթե հրապարակված ցուցանիշների շարքում չդիտարկենք վերը նշված երկու դեպ-

¹ The World Bank data, Total tax and contribution rate (% of profit) (reached on 25.02.2022, 10:00)
<https://data.worldbank.org/indicator/IC.TAX.TOTL.CP.ZS?locations=AM-RU-BY-GE>

² The World Bank data Inflation, consumer prices (annual %)
<https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?end=2020&locations=AM-RU-BY-GE&start=2005>

³ ՀՀ ԿԲ, իրական հատվածի վիճակագրություն <https://www.cba.am/am/SitePages/statrealsector.aspx>

⁴ A.Luzgina, Monetary Policy in Belarus since the Currency Crisis 2011, October 8, 2012.
freepolicybriefs.org

⁵ A. Ostroukh, Number of Russians Living in Poverty Rises, WSJ, March 21, 2016
<https://www.wsj.com/articles/number-of-russians-living-in-poverty-rises-1458581478>

քերը, ապա այս ցուցանիշով ընտրված չորս երկրները ունեն գրեթե նույն վարկանիշը: Այս դեպքում էական գործոն է դառնում արտաքին աշխարհաքաղաքական դերակատարություն ունենալու հանգամանքը: Իհարկե հետազոտվող երկրների շարքում ավելի ազդեցիկ տեղ ունի ՌԴ-ն, սակայն միաժամանակ պետք է նշել, որ այս երկրի տնտեսությունը ցնցումների է ենթարկվում հիմնականում ոչ տնտեսական պատճառներով: Հետևաբար ՀՀ-ն այս տնտեսական գործոնով կարող է գրավիչ համարվել, և դրա շարունակական կայունությունը էլ ավելի դրական կազդի մեր երկրի միջազգային վարկանիշի բարձրացման վրա:

Տնտեսական կարևոր գործոնների շարքում կարող ենք ներառել նաև հետևյալները՝

- աշխատանք, աշխատուժ և աշխատավարձ,
- օրենքներ և կառավարության վարած քաղաքականություն,
- կրթություն և ուսուցում,
- բնական պաշարներ,
- տրանսպորտ և կապ,
- երկրի շուկայի չափեր:

Հետազոտական աշխատանքի ծավալի պահանջներից ելնելով, նշված գործոններին անդրադարձ կկատարվի հետագա ուսումնասիրություններում:

Գիտական նորույթ. Իրականացված ուսումնասիրության նորույթը կայանում է նրանում, որ հետազոտվող երկրների շարքում ներառվել են և՛ ԵԱՏՄ անդամ երկրներ, և՛ միաժամանակ կառույցին չանդամակցող, սակայն տնտեսական զարգացման հարաբերականորեն նույն մակարդակում գտնվող այլ երկիր: Բացի այդ, ուսումնասիրվող ժամանակահատվածը ներառում է նաև ավելի վաղ տվյալներ, երբ դեռ կառույցը չէր գործում: Նման մոտեցումը հնարավորություն է տալիս ակնառու ներկայացնել կառույցի ստեղծման և անդամակցության արդյունավետությունը:

Եզրակացություն. Ուսումնասիրվող ցուցանիշների դիտարկումը ցույց է տալիս, որ ՀՀ և Վրաստանի տնտեսական ցուցանիշների միջև հարաբերական լազր մեծ փոփոխությունների չի ենթարկվել ՀՀ-ի ԵԱՏՄ մասնակցությունից հետո: Այս հանգամանքը առիթ է տալիս եզրակացնելու, որ ՀՀ տնտեսական ցուցանիշների բարելավման և երկրի վարկանիշի բարձրացման համար ջանքերը պետք է մեծ կախում չունենան վերը նշված կառույցին անդամակցելու հանգամանքից: Տնտեսական ցուցանիշների բարելավմանն ու ՀՀ միջազգային վարկանիշի բարձրացմանն ուղղված գործողությունները պետք է լինեն բազմակողմ՝ միտված մակրոտնտեսական մակարդակում կայունության ապահովմանը: Ուսումնասիրվող երկրների տնտեսական 3 կարևոր գործոնների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ՀՀ-ն ակնհայտ առավելություններ չունի, սակայն այդ ցուցանիշների հետազոտումը և տնտեսական ընդհանուր բնութագրերը հնարավորություն են տալիս ապագայում ձեռք բերել տեսանելի առավելություններ: Այսպիսի հնարավորությունների օգտագործումը թույլ կտա բարելավել ՀՀ վարկանիշը միջազգային ասպարեզում, ապահովել ներդրումների մեծ հոսք, աշխատաշուկայի մեծացում, ամբողջական առաջարկի և պահանջարկի համապատասխան աճ:

Առանձին անդրադառնալով ուսումնասիրված գործոններից յուրաքանչյուրին՝ կարող ենք առանձնացնել հետևյալ նկատառումները և դրանց վերաբերյալ առաջարկները:

- ՀՀ-ն ուսումնասիրվող երկրների շարքում ունի վարկերի և ավանդների տոկոսադրույքների միջև առկա ամենամեծ սփրեդը: Կա՛մ ՀՀ առևտրային բանկերը ունեն ռիսկերի կառավարման թույլ համակարգ, կա՛մ շահույթի ստացման մեծ ախորժակ: Առաջին դեպքում անհրաժեշտ է բարձրացնել ռիսկերի կառավարման արդյունավետությունը, իսկ երկրորդ դեպքում ապահովել ավելի բարձր մրցակցային միջավայր:
- ՀՀ և ուսումնասիրվող երկրների հարկային քաղաքականության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ՀՀ-ն ունի մրցակցային առավելություններ ՌԴ և Բելառուսի հանդեպ, սակայն զիջում է Վրաստանին: Այս դեպքում պետք է կամ հարկային քաղաքականության մեղմանն ուղղված քայլեր ձեռնարկել, կամ առաջարկել այլ առավելություններ (օրինակ ապահովել անվտանգության ավելի բարձր մակարդակ, որը պայմանավորում է երկրի վարկանիշը):
- Սպառողական գների աճի տվյալների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ հետազոտվող ժամանակահատվածում ՀՀ սպառողական գների ինդեքսը համեմատաբար ավելի կայուն է եղել քան համեմատվող մյուս երեք երկրների ցուցանիշները: Այս դեպքում անհրաժեշտ է պահպանել արդյունավետ գործունեության տեմպը՝ միտվելով ավելի բարձր ճշգրտության ապահովմանը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Կիրակոսյան Գ. և ուրիշներ, Տնտեսագիտության տեսություն /ուսումնական ձեռնարկ/ Եր., 2009, էջ 566
2. ՀՀ ԿԲ, իրական հատվածի վիճակագրություն
<https://www.cba.am/am/SitePages/statrealsector.aspx>
3. Luzgina A. Monetary Policy in Belarus since the Currency Crisis 2011, October 8, 2012. freepolicybriefs.org
4. Cobb C. W. Douglas P. H., A theory of production. American Economic Review: Supplement, Papers and Proceedings of the Fortieth Annual Meeting of the American Economic Association: 18(1), 1928, p. 139
5. Copeland M. A., Concepts of National Income, in Studies on Income and Wealth, National Bureau of Economic Research, New York: Vol. 2, 1937, p. 10-48
6. Griliches Z. Journal of Economic Literature. Vol. 34, № 3, 1996, p. 1324-1330
7. Lucas R. On the Mechanics of Economic Development, Journal of Monetary Economics, 1988, p. 21-23
8. Ostroukh, Number of Russians Living in Poverty Rises, WSJ, March 21, 2016
<https://www.wsj.com/articles/number-of-russians-living-in-poverty-rises-1458581478>
9. The World Bank data Inflation, consumer prices (annual %)
<https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?end=2020&locations=AM-RU-BY-GE&start=2005>

10. The World Bank data, Foreign direct investment, net inflows (% of GDP) – Armenia (reached on 06.03.2022, 10:30)
<https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?locations=AM>
11. The World Bank data, Interest rate spread (%) (reached on 08.03.2022, 16:10)
<https://data.worldbank.org/indicator/FR.INR.LEND?contextual=default&end=2020&locations=AM-RU-BY-GE&start=2005&view=chart>
12. The World Bank data, Lending interest rate (%) (reached on 01.03.2022, 13:20)
<https://data.worldbank.org/indicator/FR.INR.LEND?contextual=default&end=2020&locations=AM-RU-BY-GE&start=2005&view=chart>
13. The World Bank data, Tax revenue (% of GDP) (reached on 24.02.2022, 11:05)
<https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.TOTL.GD.ZS?end=2020&locations=AM-RU-BY-GE&start=2005>
14. The World Bank data, Total tax and contribution rate (% of profit) (reached on 25.02.2022, 10:00)
<https://data.worldbank.org/indicator/IC.TAX.TOTL.CP.ZS?locations=AM-RU-BY-GE>

References

1. Kirakosyan G. & ovrishner, Tntesagitowt'yan tesowt'yown /owsowmnakand'er'nark/ Er&an 2009, e'j 566
2. HH KB, irakan hatvac'i vitwakagrowt'yown
<https://www.cba.am/am/SitePages/statrealsector.aspx>
3. A.Luzgina, Monetary Policy in Belarus since the Currency Crisis 2011, October 8, 2012. freepolicybriefs.org
4. Cobb C. W. Douglas P. H., A theory of production. American Economic Review: Supplement, Papers and Proceedings of the Fortieth Annual Meeting of the American Economic Association: 18(1), 1928, p. 139
5. Copeland M. A., Concepts of National Income, in Studies on Income and Wealth, National Bureau of Economic Research, New York: Vol. 2, 1937, p. 10-48
6. Griliches Z. Journal of Economic Literature. Vol. 34, № 3, 1996, p. 1324-1330
7. Lucas R. On the Mechanics of Economic Development, Journal of Monetary Economics, 1988, p. 21-23
8. Ostroukh, Number of Russians Living in Poverty Rises, WSJ, March 21, 2016
<https://www.wsj.com/articles/number-of-russians-living-in-poverty-rises-1458581478>
9. The World Bank data Inflation, consumer prices (annual %)
<https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?end=2020&locations=AM-RU-BY-GE&start=2005>
10. The World Bank data, Foreign direct investment, net inflows (% of GDP) – Armenia (reached on 06.03.2022, 10:30)
<https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?locations=AM>

11. The World Bank data, Interest rate spread (%) (reached on 08.03.2022, 16:10)
<https://data.worldbank.org/indicator/FR.INR.LEND?contextual=default&end=2020&locations=AM-RU-BY-GE&start=2005&view=chart>
12. The World Bank data, Lending interest rate (%) (reached on 01.03.2022, 13:20)
<https://data.worldbank.org/indicator/FR.INR.LEND?contextual=default&end=2020&locations=AM-RU-BY-GE&start=2005&view=chart>
13. The World Bank data, Tax revenue (% of GDP) (reached on 24.02.2022, 11:05)
<https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.TOTL.GD.ZS?end=2020&locations=AM-RU-BY-GE&start=2005>
14. The World Bank data, Total tax and contribution rate (% of profit) (reached on 25.02.2022, 10:00)
<https://data.worldbank.org/indicator/IC.TAX.TOTL.CP.ZS?locations=AM-RU-BY-GE>

ՀՀ ԵՎ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԻ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Արսեն Սլավիկի Ընդոյան

Համառոտագիր. Տնտեսական աճը հասարակական առաջընթացի բաղկացուցիչ մաս է: Ժամանակակից համաշխարհային տնտեսության կառուցվածքը պահանջում է պետություններից լինել մրցակցային և ճկուն: Որքան բարձր է պետության գնահատականը այս բնութագրերի առումով, այնքան ավելի բարձր է այդ երկրի միջազգային վարկանիշը: ՀՀ տնտեսության զարգացումը նույնպես մեծապես կախված է երկրի վարկանիշից, որն էլ իր հերթին կախված է տնտեսական այն հիմնական գործոններից, որոնցով պայմանավորվում է այդ վարկանիշը: Հետևապես այդ գործոնների ուսումնասիրությունը և դրանց վերլուծությունը մեծ կարևորություն ունի ՀՀ տնտեսական զարգացումն ապահովելու գործում, հետևապես խիստ *արդիական է: Աշխատանքի նպատակն է* բացահայտել այն գործոնները, որոնք ՀՀ տնտեսական զարգացման համար առավել կարևորն են, և թե որտեղ ՀՀ-ն ունի կամ կարող է ունենալ առավելություններ: Ուստի այդ նպատակի իրականացման համար *խնդիր է դրվել* ուսումնասիրել ՀՀ և հարևան մի շարք երկրների նույն ցուցանիշները, վերլուծել դրանք, ստանալ քանակական և որակական գնահատականներ: Ներկայացված հետազոտական աշխատանքում կիրառվել են վիճակագրական, վերլուծական, համեմատության և արտաբերական *մեթոդները:*

Հետազոտելով տնտեսական երեք կարևոր գործոններ, կատարվել են *եզրահանգումներ* դրանցից յուրաքանչյուրի մասով՝ ներկայացնելով համապատասխան *առաջարկներ*, որոնք ՀՀ-ին կտան մրցակցային առավելություններ: Ներկայացված արդյունքները և առաջարկները կարող են կիրառվել ինչպես կարճաժամկետ նպատակների իրականացման համար, այնպես էլ երկարաժամկետ տնտեսական աճի ապահովմանն ու կայուն զարգացմանն ուղղված գործընթացներում:

Իրականացված ուսումնասիրության **գիտական նորույթը** կայանում է նրանում, որ մշակվել է գործիքակազմ, որը թույլ է տալիս վերլուծելով հետազոտվող երկրների շարքում ներառած և՛ ԵԱՏՄ անդամ երկրներ, և՛ միաժամանակ կառույցին չանդամակցող, սակայն տնտեսական զարգացման հարաբերականորեն նույն մակարդակում գտնվող այլ երկրի տնտեսական ցուցանիշները: Միաժամանակ, մշակված չափորոշիչները հնարավորություն են տալիս ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում ներառել նաև ավելի վաղ տվյալներ, երբ դեռ կառույցը չէր գործում: Նման մոտեցումը հնարավորություն է տալիս ակնառու ներկայացնել կառույցի ստեղծման և անդամակցության արդյունավետությունը:

Հետազոտության ընթացքում դիտարկված երկրների և ՀՀ տնտեսական միջաբան կարևոր գործոնների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ՀՀ-ն ակնհայտ հարաբերական աճ չի գրանցել վերջին տասնամյակում: Միաժամանակ պետք է նշել, որ այդ ցուցանիշների հետազոտը և տնտեսական ընդհանուր բնութագրերը թույլ են տալիս եզրակացնել, որ դրանք հնարավորություն են տալիս ապագայում ձեռք բերել տեսանելի առավելություններ: Այս հնարավորությունների առավելագույն արդյունավետությամբ օգտագործումը թույլ կտա բարելավել ՀՀ **միջազգային վարկանիշը**, որը իր հերթին շղթայական կերպով կապահովի օտարերկրյա **ներդրումների մեծ հոսք, աշխատաշուկայի մեծացում, ամբողջական առաջարկի և պահանջարկի համապատասխան աճ:**

Բանալի բառեր. տնտեսական գործոններ, տնտեսական աճ, երկրի վարկանիշ, տոկոսադրույք, հարկային դրույքաչափ, գնաճ, մրցակցություն, տնտեսական առավելություն:

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ВАЖНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ АРМЕНИИ И РЕГИОНАЛЬНЫХ СТРАН

Арсен Славикович Эркоян

Аннотация. Экономический рост является неотъемлемой частью социального прогресса. Структура современной мировой экономики требует от стран конкурентоспособности и гибкости. Чем выше рейтинг страны по этим характеристикам, тем выше международный рейтинг этой страны. Развитие экономики Армении также во многом зависит от рейтинга страны, который, в свою очередь, зависит от основных экономических факторов, определяющих этот рейтинг. Поэтому изучение этих факторов и их анализ имеет большое значение в обеспечении экономического развития РА, по этому является крайне **актуальным. Целью работы** является выявление факторов, наиболее важных для экономического развития РА, в которых РА имеет или может иметь преимущества. Поэтому для достижения этой цели была поставлена **задача** изучить аналогичные показатели ряда соседних стран РА, проанализировать их, получить количественно-качественные оценки. В

представленной исследовательской работе использовались статистические, аналитические и сравнительные **методы** абстрагирования.

Изучив три важных экономических фактора, по каждому из них были сделаны **выводы**, представлены соответствующие предложения, которые дадут Армении конкурентное преимущество. Представленные результаты и рекомендации могут быть использованы как для краткосрочных целей, так и для долгосрочных процессов экономического роста и устойчивого развития.

Новизна исследования заключается в том, что разработан инструментарий, позволяющий анализировать экономические показатели как государств-членов ЕАЭС, так и других стран, не входящих в структуру, но находящихся на относительно близком уровне экономического развития. В то же время разработанные критерии позволяют включить более ранние данные в рассматриваемый период, когда эта структура еще не функционировала. Такой подход позволяет представить эффективность создания и членства в структуре.

Анализ ряда важных экономических факторов наблюдаемых в ходе исследования стран и Республики Армения показывает, что в Республике Армения за последнее десятилетие не было зарегистрировано явного относительного роста. В то же время следует отметить, что траектория этих показателей и общие экономические характеристики позволяют сделать вывод о том, что они дают возможность получить видимые выгоды в будущем. Максимальное использование этих возможностей улучшит международную репутацию Армении, что, в свою очередь, обеспечит большой приток иностранных инвестиций, рост рынка труда и соответствующий рост совокупного предложения и совокупного спроса.

Ключевые слова. экономические факторы, экономический рост, рейтинг страны, процентная ставка, налоговая ставка, инфляция, конкуренция, экономическое преимущество.

COMPARATIVE ANALYSIS OF IMPORTANT ECONOMIC FACTORS OF ARMENIA AND REGIONAL COUNTRIES

Arsen Slavik Erkoyan

Abstract. Economic growth is an integral part of social progress. The structure of the modern world economy requires countries to be competitive and flexible. The higher the rating of a country in terms of these characteristics, the higher the international rating of that country. The development of the Armenian economy also largely depends on the country's rating, which in turn depends on the main economic factors that determine that rating. Therefore, the study of these factors and their analysis is of great importance in ensuring the economic development of the RA, so it is very **relevant**. The **aim** of the work is to identify the factors that are most important for the economic development of the RA, where the RA has or can have advantages. Therefore, in order to achieve that goal, the **task** was set to study the same indicators of

a number of neighboring countries of the RA, to analyze them, to receive quantitative-qualitative assessments.

Examining three important economic factors, conclusions were made on each of them, presenting relevant proposals that will give Armenia a competitive advantage. Presented results and recommendations can be used for short-term goals as well as for long-term economic growth and sustainable development processes. Statistical, analytical and comparative abstraction *methods* were used in the presented research work.

The *novelty* of the study is that tools have been developed to analyze the economic performance of both the EAEU member states and other countries that are not part of the structure, but are at a relatively close level of economic development. At the same time, the developed criteria make it possible to include earlier data in the period under consideration, when this structure was not yet functioning. Such an approach makes it possible to present the effectiveness of the establishment and membership of the structure.

An analysis of a number of important economic factors observed in the course of the study of countries and the Republic of Armenia *shows that in the Republic of Armenia over the past decade no clear relative growth has been registered. At the same time, it should be noted that the trajectory of these indicators and the general economic characteristics allows to conclude that they provide an opportunity to obtain visible benefits in the future.* Making the most of these opportunities *will improve Armenia's international reputation, which in turn will ensure a large influx of foreign investment, a growth in the labor market and a corresponding increase in aggregate supply and aggregate demand.*

Keywords. Economic factors, economic growth, country rating, interest rate, tax rate, inflation, competition, economic advantage.